

**2005 VE 2017 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINA GÖRE
YAYINLANMIŞ 5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ GÖRSEL
KAYNAKLAR AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

Mehtap POLAT²
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Cevriye ÖZKARAL³

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; 2005 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre oluşturulan 2014 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ve 2017 yılında yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre oluşturulan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını görsel kaynaklar yönünden karşılaştırıp, varsa farklılık ve eksiklikleri ortaya çıkartarak birtakım yeni fikirlerin oluşması ve uygulanmasını sağlamaktır. MEB yayınlarına ait ilgili ders kitaplarından elde edilen veriler "Doküman İncelemesi" yöntemiyle elde edilmiştir. Verilerin analizinde, Betimsel Analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; konsantrasyon, durumsal, problem, yaratıcı, hareketli ve eleştirici resim kullanımına her iki ders kitabında çok az yer verildiği belirlenmiştir. Fotoğraf kullanımının resim kullanımından fazla olduğu tespit edilmiştir. Özellikle metni tamamlayıcı fotoğraf kullanımının her iki ders kitabında fazla olduğu görülmektedir. Karikatür kullanımının 2017 yılı ders kitabında arttığı görülmüştür. Harita kullanımının 2014 yılı ders kitabında daha fazla olduğu ayrıca gazete haberi kullanımı bakımından en fazla güncel gazete haberine yer verildiği belirlenmiştir. İnternet haberi kullanımına her iki ders kitabında fazlaca yer verilmiştir. Minyatür ve gravür kullanımı yok denecek kadar azdır. Grafik kullanımına 2017 yılı ders kitabında hiç yer verilmediği belirlenmiştir. Zaman şeridi kullanımının her iki ders kitabında eşit sayıda olduğu ve belge (pul, afiş, mektup, dergi) kullanımının 2014 yılı ders kitabında daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, her iki ders kitabının görsel kaynaklar bakımından sayısal farklılıklar içermekle birlikte nitelik olarak yetersiz oldukları ve yeterince işlevsel olmadıkları, bazı görsel kaynakların süsleyici öge olmaktan öteye gitmediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Programları, Sosyal Bilgiler, Görsel Kaynaklar, Ders Kitabı.

---

¹ Bu makale, Mehtap POLAT'ın 2020 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Cevriye ÖZKARAL'ın danışmanlığında tamamladığı "2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına Göre Yayınlanmış 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, mehtap8486@hotmail.com

³ Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, ozkaraltugba@gmail.com, tugbaozkartal@hotmail.com

VISUAL RESOURCES COMPARISON OF THE 5TH GRADE SOCIAL STUDIES COURSE BOOKS PUBLISHED IN ACCORDANCE WITH THE 2005 AND 2017 SOCIAL STUDIES CURRICULUM

ABSTRACT

The purpose of this study is to compare the 2014 5th grade Social Studies course book created in accordance with the 2005 Social studies curriculum and the 5th grade Social Studies course book that created according to the Social Studies curriculum renovated in 2017 in terms of Visual Resources by revealing the differences and deficiencies, if any, and to ensure that some new ideas are formed and implemented. Data which is obtained from the books belong to MEB publications are acquired by “Document Review” technique. For data analysis descriptive analysis technique is used. According to the findings of the research it is determined that there is very little space in both course books for usage of Concentration-Situational-Problem-Creative-Dynamic and Critical Picture. It has been determined that the usage of photograph is more than the usage of picture. It is seen that especially Text Subsidiary Photographs are used more in both course books. It has been observed that the use of cartoons has increased in the 2017 course book. It has been determined that in the 2014 course book the usage of map is more also in the terms of using Newspaper reports it is determined that Current Newspaper Reports are most included. In both course books use of Internet News is widely included. Miniature and engraving usage is scarcely any. It is determined that in the 2017 coursebook use of Graphic was not included. Time Strips are equally used in both course books and Documentaries (stamp, banner, letter, magazine) are used more in 2014 course book. As a result of the research it is determined that both course books include numerical differences also they are qualitatively inadequate and they are not very functional in terms of Visual Resources, some visual resources did not go beyond being a decorative element.

Keywords: Curriculums, Social Studies, Comparative Education, Course Book.

GİRİŞ

Eğitimsel olgular ve yaşamsal değerler karşılaştırmalı eğitimin ilgilendiği başlıca konulardan sayılır (Erdoğan, 2003). İnsanlıkla ilgili her türlü yaşamsal değer ve gelişimin sosyal bilgilerin de inceleme konusu olduğu göz önüne alındığında hem karşılaştırmalı eğitim çalışmalarının hem de sosyal bilgilerin elde ettikleri verilerin birbirlerini desteklediğini söylemek mümkündür (Çetin, 2003). Karşılaştırmalı eğitimi sosyal bilgiler dâhil tüm disiplinler için bu kadar önemli bir konuma getiren faktörlerden bir diğeri de eğitimin temel yapı taşlarından olan ders kitaplarını karşılaştırmaktır. Karşılaştırmalı eğitim biliminin çalışmaları sayesinde elde edilen veriler ders kitaplarının hazırlanması ve geliştirilmesi konusunda yol gösterici olmaktadır. Eğitim-öğretimin vazgeçilmez materyali, öğrenciler ve öğretmenler için önemli bir kaynak durumunda olan ders kitaplarının hazırlanması son derece önemlidir. Ders kitapları hazırlanırken zamanın ihtiyaçları, yaşanan gelişme ve değişimler dikkate alınmak zorundadır (Turan, 2015).

Eğitimin tüm kademelerinde kullanılan ders kitapları, öğretmenin dersini düzenli ve daha sistemli bir şekilde sunmasına olanak sağlayan bir araç olmakla beraber ilgili konularda öğrencilere belirli ipuçları verir ve onlara toplumun istediği davranışları kazandırır, araştırma ve inceleme yapmaya yönlendirir, en uygun öğrenme-öğretme olanağı sunar. Ders kitapları öğretmenler ve öğrenciler tarafından en çok başvurulan kaynak olması nedeniyle eğitimin kalitesi, ders kitaplarının kalitesiyle yakından ilgilidir. Ders kitaplarının önemli özelliklerinden birisi de görsel kaynaklardır. Görsel kaynaklar insanların görme duyu organına hitap eden materyallerdir. İçerik ile bir bütün oluşturan görsel kaynak öğeleri (resim, fotoğraf, harita, karikatür, grafik vb.) öğrenmeyi kolaylaştırarak, okuyucunun ilgisini çekecek tarzda hazırlanmalıdır (Şahin, 2014). Sosyal bilgiler derslerinde kullanılan görsel kaynaklar, dersin amacına ve öğrencilerin özelliklerine uygun olarak seçilerek ders kitaplarına yerleştirilmelidir. Seçilen görsel kaynaklar temelde iki görevi yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Bunlardan ilki öğretim ortamında öğretmeni destekleme ikincisi ise öğrencilerin öğrenmeyi gerçekleştirmelerine katkıda bulunmaktır (Aslan & Turan, 2016). Görsel materyal kullanma öğrencilerin başarılarının, derse karşı tutumlarının ve yaratıcı düşünme becerilerinin artışında etkili olacağı gibi, sınıf ortamını da monotonluktan kurtararak daha etkili bir öğrenmenin gerçekleşmesine katkı sunabilir. Eğitimcilerin etkili bir sınıf ortamı ve öğrencilerin derse aktif katılımını sağlamak için görsel materyallerle ortamı zenginleştirmelerinde yarar vardır. Ders kitaplarında kullanılan görsel kaynaklar yalnızca süsleme amacıyla değil, işlevsel kaynak malzeme niteliğinde olmalıdır ayrıca görsellerin seçiminde kullanılan renkler, haritalar ve grafiklerin ilgi çekiciliği, resimlerin kalitesi, fotoğrafların canlı ve gerçeğe yakınlığı gibi özellikler önemlidir (Dursun & Eşgi, 2008).

Görsel öğelerin öğrenme süreci üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Demirkaya & Karacan, 2019). Bu kapsamda Egedemir (2017), “7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Görsel-Metin İlişkisi Açısından İncelenmesi” isimli çalışmada ders kitaplarında yer alacak resimlerin öğrencilerin gelişim özelliklerine, hayal dünyalarına uygun olarak hazırlanması gerektiğine, metinle ilişkili olmasına ve çocuğun kavrayamadığı yerleri anlamasına yardımcı olması gerektiğini ifade ederek bu şekilde hazırlanan resimlerin hem öğrenmeyi kolaylaştırdığını hem de unutmayı önlediğini belirtmiştir. Tonga (2007), ilköğretim 5. sınıf MEB sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsel materyallerin incelenmesi isimli çalışmada açıklayıcı resimlerin anlaşılması güç metinlerin ifade edilmesini kolaylaştırmaya yönelik hazırlandığını belirtmiştir. Aslan (2008), tarih öğretiminde fotoğraf kullanımı isimli çalışmada fotoğraf türünün, fotoğrafın kim tarafından, nerede, ne amaçla ve ne zaman çekildiğinin son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Abu (2017), sosyal bilgiler dersinde kavram karikatürleri kullanımının öğrencilerin derse yönelik tutum ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi isimli çalışmada kavram karikatürlerinin; öğrencilerin derinlemesine araştırma yapmalarını ve farklı görüşlerle öğrencilerin karşı karşıya bırakılmalarını desteklediğini belirtmiştir. Akengin, Tuncel ve Cendek (2016), öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri isimli makalelerinde, sosyal bilgiler dersinin kazandırmaya çalıştığı en önemli becerilerden birisi olan harita okuryazarlığının haritadaki renklere, işaretlerden, sembollerden ve harita lejantından yola çıkarak harita üzerinde yorumlama, analiz, değerlendirme yapabilme becerisi olduğunu belirtmektedirler.

Ünlüer (2008), sosyal bilgiler dersinde gazete kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi isimli çalışmasında sosyal bilgiler dersinde gazete kullanımının, öğrencilerin okuma, problem çözme ve eleştirel düşünme becerisi geliştirmelerine katkı sağladığını belirterek, gazetelerden yararlanarak işlenen bir sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin kendi sosyal dünyalarındaki anlayışları yapılandırmalarını sağlayarak, öğrencilerin düşünme becerilerini ve okul programından elde ettikleri bilgileri bütünleştirmelerine yardımcı olduğunu dile getirmiştir. Akın Köse (2011), sosyal bilgiler öğretiminde istatistik ve grafik kullanım tekniklerinin öğrencilerin grafik okuma becerisine etkisi isimli yüksek lisans tezinde grafiklerin, bir dizi verinin bazı kurallara uyularak geometrik bir şekil biçimine getirilmesiyle elde edildiğini, problemler, ilişkiler, süreçler, oluşumlar ve veriler hakkında şekillerle düşünme olanağı sağladığını belirterek, grafiksel verilerin kullanılmadığı ders kitaplarının monoton baskılı sayfalardan oluştuğunu bu durumda da öğrencilerin grafik, tablo ve çizelgeden yararlanamadığını söylemiştir.

Yapılan alanyazın incelemesi sonucunda, sosyal bilgiler alanındaki karşılaştırmalı araştırmaların özellikle de ders kitaplarının incelendiği çalışmaların çok az olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yapılan bu çalışmanın amacı; 2014 ve 2017 yıllarında kullanılan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını görsel kaynaklar boyutuna göre karşılaştırmaktır. 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel kaynaklar bakımından karşılaştırılması; ders kitaplarının eksik yönlerinin tespitine katkıda bulunacak, ders kitaplarının verimliliği belirlenecek ve ilerleyen yıllarda hazırlanacak olan ders kitaplarına da yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda araştırmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

1. YÖNTEM

Bu araştırma doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiş nitel bir araştırma olup, verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

Nitel araştırma yöntemleri sosyal bilimler alanında araştırma yapan bilim insanları tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Nitel çalışmalar birden fazla bilimsel soruyu bir şemsiye altında toplayan kavram olmakla birlikte araştırma konusunun kendi doğal ortamında incelenmesini sağlayan çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Bayyurt & Seggie, 2017). Nitel çalışmalar genel olarak tür, amaç ve nitelik açısından çeşitlilik gösterirler ve bulgular, üç farklı veri toplama şeklinde yapılır: (1) derinlemesine, açık uçlu mülakatlar; (2) doğrudan gözlem ve (3) yazılı dokümanlar. Bu üç farklı veri toplama yoluyla detaylı alan notları toplanmaktadır. Bu alan notlarından elde edilen büyük çapta ham veri, araştırmacının metodolojik becerisine, duyarlılığına ve dürüstlüğüne dayanarak içerik analizine tabi tutulup önemli tema, kategori, açıklayıcı durum örneklerine ayrılıp okunabilir anlatı metinlerine dönüştürülür (Patton, 2018).

1.1. Verilerin Toplanması

Araştırma ile ilgili veriler “Doküman İncelemesi” yöntemi ile elde edilmiştir. Doküman incelemesinde verilere internet üzerinden ulaşılabileceği gibi kütüphaneler üzerinden de ulaşılabilir. İlgili araştırmanın dokümanları olan 2014 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı bilgisayar ve internet kullanılarak elektronik bir formatta elde edilmişken, 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı elden tedarik edilerek ilgili ders kitaplarında yer alan görsel kaynaklar değerlendirilmiştir.

1.2. Verilerin Analizi

Dokümanlar elde edildikten sonra anlaşılması ve çözümlenmesi aşamasına gelinmiştir. Araştırmacı tarafından 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları; resim kullanımı, fotoğraf kullanımı, karikatür kullanımı, harita kullanımı, gazete haberi ve internet haberi kullanımı, minyatür ve gravür kullanımı, zaman şeridi kullanımı, grafik kullanımı ve belge (pul, afiş, mektup, dergi) kullanımı şeklinde, görsel kaynaklara göre teker teker incelenerek tablo haline getirilmiştir. Ayrıca bazı görsel kaynaklar alt başlıklara ayrılarak ayrıntılı bir inceleme sağlanmıştır. Daha sonra elde edilen bulgular sistematik bir biçimde betimlenmiştir. Bu betimlemelerin yardımıyla benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Sonuçların inandırıcılığı, bilimsel araştırmanın en önemli ölçütlerinden biri olarak kabul edilir. Geçerlik ve güvenilirlik bu açıdan araştırmalarda en yaygın olarak kullanılan iki ölçüttür. Her araştırmacıdan kullanılan veri toplama araçlarının ve araştırma deseninin geçerliğini ve güvenilirliğini çok dikkatli bir şekilde test etmesi ve sonuçları okuyucuya rapor etmesi beklenir. Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Ayrıca, toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu araştırmada geçerliğin sağlanabilmesi amacıyla seçilen ders kitapları olduğu biçimiyle ve yansız olarak incelenmiştir. Ayrıca veriler ayrıntılı olarak rapor edilmiş ve sonuçlara ilgili ders kitaplarından alınan bilgilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi yoluyla ulaşılmıştır.

Nitel araştırmaların değerlendirilmesinde kullanılan en önemli ölçütlerden birisi de araştırma sonucunda elde edilen verilerin analiz ve sonuçlarının güvenilir olması gerektiğidir. Nitel araştırmalardaki güvenilirlik, yapılan araştırmada elde bulguların yeniden üretilip üretilmemesi ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, eğer çalışma yeniden yapılırsa aynı sonuçlar ortaya çıkabilir mi (Merriam, 2015)? Bu tanımdan yola çıkarak nitel bir çalışmada detaylı alan kayıtlarının alınması, araştırma ekibi tarafından doğru ve kapsamlı bilgi sağlanması, doğruluk için alan notlarının katılımcılar tarafından incelenmesi, ses ve görüntü kayıtlarının tutulması, resimlerin çekilmesi, katılımcılardan alıntılarının yapılması ve alıntılarının eklemeye yapılmadan olduğu gibi verilmesi güvenilirliği artırmaktadır (Büyüköztürk & Kılıç Çakmak & Akgün & Karadeniz & Demirel, 2017). Bu çalışmada dokümanlar yoluyla elde edilen veriler öncelikle mantıklı ve anlaşılır bir biçimde, yorum katılmadan, ağırlıklı olarak görseller ve tablolar halinde özetlenerek okuyucuya sunulmuştur. Böylece okuyucu araştırmanın verilerini yorum katılmamış haliyle görme ve okuma fırsatı elde etmiştir. Daha sonra yapılan yorumları ve ulaşılan sonuçları bu verilere göre değerlendirebilme olanağına kavuşmuştur.

2. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda 2005 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel kaynaklara ait bulgulara yer verilmiştir. Görsel kaynaklara ait sayısal bulgular tablo halinde sunularak gerekli tespitler yapılmıştır.

Tablo 1: 2014 ve 2017 Yılı 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Kaynaklar Yönünden Karşılaştırılması

		2014 Yılı 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alma Sayısı	2017 Yılı 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alma Sayısı
1)RESİM	Süsleyici Resim	5	10
	Açıklayıcı Resim	2	10
	Metni Tamamlayıcı Resim	2	2
	Konsantrasyon Resim	1	1
	Durumsal Resim	Yok	Yok
	Problem Resimleri	1	Yok
	Yaratıcı Resim	Yok	Yok
	Hareketli Resim	Yok	Yok
	Eleştirci Resim	Yok	Yok
	Önce-Sonra Resimleri	Yok	Yok
2)FOTOĞRAF	Farklılıkları Belirlemek Amacıyla Fotoğraf Kullanımı	4	2
	Karşılaştırma Yapmak Amacıyla Fotoğraf Kullanımı	3	1
	Metni Tamamlayıcı Fotoğraf Kullanımı	14	22
	Süreçleri Aktarma Aracı Olarak Fotoğraf Kullanımı	1	1
	Değişim ve Sürekliliği Aktarma Aracı Olarak Fotoğraf Kullanımı	1	Yok
3)KARİKATÜR	Güncel Karikatür Kullanımı	1	5
	Tarihi Karikatür Kullanımı	Yok	2
4)HARİTA	Fiziki Harita Kullanımı	3	2
	İklim Haritası Kullanımı	3	1
	Nüfus Haritası Kullanımı	4	1
	Tarih Haritası Kullanımı	Yok	1
5)GAZETE HABERİ	Güncel Gazete Haberi Kullanımı	17	4
	Tarihi Belge Niteliğinde Olan Gazete Haberi Kullanımı	2	Yok
6)İNTERNET HABERİ		18	32
7)MİNYATÜR		Yok	1
8)GRAVÜR		Yok	Yok
9)ZAMAN ŞERİDİ		2	2
10) GRAFİK	Sütun Grafik Oluşturma	5	Yok
	Çizgi Grafik Oluşturma	2	Yok
	Pasta Grafik Oluşturma	5	Yok
11)BELGE	Pul Kullanımı	1	Yok
	Afiş Kullanımı	6	1
	Mektup Kullanımı	1	Yok
	Dergi Kullanımı	7	Yok

2.1. Resim Kullanımı

Tablo 1’de yer alan resim kullanımına ait sayısal verilerden yola çıkarak şu bulgulara ulaşılmıştır: Her iki ders kitabında kullanılan “*Süsleyici Resim*” örneğine bakıldığında 2014 yılı ders kitabında toplam 5 tane süsleyici resim örneği kullanıldığını, 2017 yılı ders kitabında bu sayının 10’a yükseldiği görülmektedir. Bu resim türünün okuma parçaları ve şiirler için uygun olduğu düşünüldüğünde öğrencilere anlatılan metinlerin daha ilgi çekici hale getirilmesi için bu artışın önemli olduğu söylenebilir. 2014 yılı ders kitabında kullanılan süsleyici resim örnekleri öğrencilerin sorgulama yapmasını sağlamaya yönelik değil metnin sembolik yönünü vurgulamaya yönelik oldukları için işlevsiz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bahsedilen ders kitabında okuma parçalarında daha çok fotoğraf kullanımına ağırlık verildiği görülmüştür. Bunda öğrencilerin somut yaşantılarla karşılaştırılmak istenmesi etkili olmuştur denebilir. 2017 yılı ders kitabında kullanılan süsleyici resim örneklerine bakıldığında ise kullanılan resimlerin çoğu sayfanın büyük bir bölümünü kaplayacak tarzda yerleştirilmiştir, görsellik açısından daha canlı renkler kullanılmıştır ancak bu ders kitabında kullanılan süsleyici resim örnekleri de 2014 yılı ders kitabındaki gibi öğrencilerin sorgulama yapmasına yönelik hazırlanmamıştır. Ayrıca ders kitabı içerisinde yer alan “Sıra Sizde” soru bölümleri içerisinde de süsleyici resim örnekleri görülmektedir. Süsleyici resim örneklerinin okuma parçaları ve şiirler için uygun olduğunu söylemiştik ancak 2017 yılı ders kitabında yer alan okuma parçalarında ve şiir örneklerinin büyük bir bölümünde fotoğraf kullanımına ağırlık verildiği tespit edilmiştir.

“*Açıklayıcı Resim*” türü bakımından yapılan karşılaştırmada şu bulgulara ulaşılmıştır: Öncelikle bu tür resimlerin işlenen metinle aynı doğrultuda olması gerekir. 2014 yılı ders kitabı incelendiğinde toplam 2 tane olan açıklayıcı resim örneğinin 2017 yılı ders kitabında 10’a çıkarıldığı ve kullanılan resimlerin sayfanın büyük bir kısmını kaplayacak şekilde yerleştirildiği, renklerin daha canlı olduğu görülmektedir. Her iki ders kitabında da kullanılan resimler metinle aynı paralellikte hazırlanmasına rağmen öğrencilerin kullanılan resim örneklerini analiz etmelerine yönelik bir soru olmaması resim örneklerini işlevsizleştirmektedir. Bu anlamda 2017 yılı ders kitabında açıklayıcı resimlerin sayısal artışının olması önemini yitirmektedir. “*Metni Tamamlayıcı Resimler*”, öğrenciler için yabancı olan herhangi bir isim, kavram ya da olgunun tanıtılması için kullanılır. 2014 yılı ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında toplam 2 tane metni tamamlayıcı resim örneği kullanılmıştır. Her iki ders kitabının geneline bakıldığında metni tamamlayıcı resim kullanımının az olduğu bilakis konuları tamamlayıcı fotoğraf kullanımına ağırlık verildiği görülmektedir.

“*Konsantrasyon Resimlerinin*”, metnin bütününe ya da herhangi bir özel noktasına öğrencilerin dikkatini çekmeyi sağlamak amacıyla hazırlandığı göz önüne alındığında 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında konsantrasyon resimlerine 1’er tane yer verildiği görülmektedir. Yani her iki ders kitabında konsantrasyon resim örneğine yok denecek kadar az yer verilmiştir. Her iki ders kitabında kullanılan resim örneği öğrencilerin sorgulama yapmalarını isteyecek şekilde hazırlanmış gözükmemektedir. “*Durumsal Resimlerin*” kullanımına bakıldığında her iki ders kitabında durumsal resim örneğine yer verilmediği tespit edilmiştir. “*Problem Resimleri*” öğrencilerin herhangi bir problemi çözmelerinden çok, fark etmelerini sağlayan resimlerdir.

2014 yılı ders kitabı incelendiğinde 1 tane problem resmi kullanıldığı, 2017 yılı ders kitabı incelendiğinde ise herhangi bir problem resim örneğine yer verilmediği görülmektedir. Problem çözme üst düzey düşünmeyi gerektiren ve öğrencilerden her zaman sahip olmaları istenen becerilerdendir. Problem çözme özünde olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini analiz etmeyi gerektirdiğinden her iki ders kitabında yeterince yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

“*Yaratıcı Resimler*” öğrenciden resim üzerinde kimi işlemler yaparak yaratıcılık denemelerinde bulunmasının istendiği bir özelliğe sahiptir. 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında “*Yaratıcı Resim*” örneğine yer verilmediği tespit edilmiştir. Üst düzey düşünme becerisi gerektiren yaratıcılık becerisine her iki ders kitabında yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir oysaki ders kitaplarında kullanılacak yaratıcı resimler sayesinde öğrencilerin bu beceri yönü geliştirilebilir. 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında “*Hareketli Resim*” örneğine ve “*Eleştirci Resim*” örneğine yer verilmediği tespit edilmiştir. Üst düzey düşünme becerilerinden olan ve öğrencilerde özellikle geliştirilmek istenen eleştirel düşünme becerisinin eleştirel resim örnekleriyle desteklenmesi faydalı olabilirdi ancak her iki kitapta da eleştirci resim örneğine yer verilmemiş olması bir eksiklik olarak algılanmıştır. “*Önce-Sonra Resimleri*” öğrencilerde öteleme becerilerinin gelişmesine katkıda bulunur. 2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında “*Önce-Sonra Resim*” örneğine yer verilmediği tespit edilmiştir ancak 2014 yılı ders kitabında öncelik-sonralık ifade eden fotoğraf kullanılmıştır, 2017 yılı ders kitabında ise bu resim türüyle ilgili fotoğraf ve karikatür kullanılmıştır.

2.2. Fotoğraf Kullanımı

Her iki ders kitabı fotoğraf kullanımı bakımından karşılaştırıldığında şu bulgulara ulaşılmıştır: Öncelikle “*Farklılıkları Belirleme Amacıyla Fotoğraf Kullanımında*”, fotoğrafın çekildiği yer ve yıl gibi bilgilerin olması gerekir. 2014 yılı ders kitabının bütününde fotoğraflara ait yer ve yıl gibi bilgilerin yer almadığı bu durumun inandırıcılık konusunda sorunların oluşmasına yol açabileceği söylenebilir çünkü bu tür fotoğraf kullanımında görsellerin ilgili konuyla bağlantılı olma ihtimaline gölge düşüren bir durum ortaya çıkabilir. İlgili ders kitabında ayrıca toplam 4 tane farklılıkları belirlemeye yönelik fotoğraf kullanıldığı bunun da sayıca yeterli olmadığı söylenebilir. 2017 yılı ders kitabı incelendiğinde ise 2 tane farklılıkları belirlemeye yönelik fotoğraf kullanıldığı bununda sayıca yeterli olmadığı görülmektedir. 2017 yılı ders kitabında kullanılan bu fotoğraf çeşidinde sadece farklılıklar istenmemekte benzer yönlerin de ortaya çıkartılmasını sağlayacak şekilde ikili bir kullanım göze çarpmaktadır. Bu durum öğrencilerin kullanılan fotoğraf üzerinden işlenen konu hakkında benzerlik ve farklılıkları yorumlamasına olanak sağladığı için işlevseldir denebilir ayrıca kullanılan fotoğrafların köşelerinde yer alan numaralar görselin kaynakçası hakkında bizlere bilgi sunmakta ve şu açıklama yapılmaktadır. “Görsel kaynakçada verilmeyen tüm görsel ve çizimler Milli Eğitim Bakanlığınca temin edilen tasarımcı firma tarafından hazırlanmıştır.” bu ibare kullanılan görsellerin inandırıcılık durumuna gölge düşmesini engellemiş gözükmektedir.

“*Karşılaştırma Yapmak İçin Fotoğraf Kullanımında*” iki farklı fotoğraf verilerek bu fotoğrafların analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

2014 yılı ders kitabı incelendiğinde 3 tane karşılaştırma yapmak amacıyla fotoğraf kullanıldığı 2017 yılı ders kitabında ise bu sayının 1'e indiği görülmektedir. Bundan dolayı bu fotoğraf türünün kullanımının gittikçe azaltıldığı söylenebilir. Bu fotoğraf türünün ders kitaplarında kullanımının öğrencilerde mukayese yapma gücünü artıracak için uygun sorularla pekiştirilerek kullanımının artırılması gerektiği düşünülmektedir. “*Metni Tamamlayıcı Fotoğraflar*” öğrenci için yabancı olan herhangi bir isim, kavram ya da olgunun tanıtılması amacıyla kullanılır. Öğrencilerin öğrendiklerini somutlaştırmalarına katkı sunar. 2014 yılı ders kitabına bakıldığında 14 tane metni tamamlayıcı fotoğraf kullanıldığı 2017 yılı ders kitabında ise bu sayının 22'ye çıkartıldığı görülmektedir. Bu artış olumlu olarak karşılanmaktadır çünkü 2017 yılı ders kitabında kavramlar bölümüne yer verilmiştir. Bu eksiklik kavram öğretimine destek olan tamamlayıcı fotoğraf kullanımı sayesinde giderilebilir.

“*Süreçleri Aktarma Aracı Olarak Fotoğraf Kullanımında*” bir sürecin anlatılması öğrencilerin gözünde somutlaştırılarak aktarılır. 2014 yılı ders kitabı incelendiğinde 1 tane süreçleri aktarma aracı olarak fotoğraf kullanımına, 2017 yılı ders kitabında ise 2 tane süreçleri aktarma aracı olarak fotoğraf kullanımına örnek verildiği görülmektedir. Her iki ders kitabında da bu tür fotoğraf kullanımının az olduğu işlenen konuya yönelik süreçleri sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde bu fotoğraf türüyle destekleyerek aktarmanın faydalı olabileceği söylenebilir. “*Değişim ve Sürekliliği Aktarma Aracı Olarak Fotoğraf Kullanımında*”, aynı konuyla ilgili farklı zamanlarda çekilmiş fotoğrafların kullanımı söz konusudur. 2014 yılı ders kitabı incelendiğinde bu fotoğraf kullanımına 1 tane, 2017 yılı ders kitabında ise bu fotoğraf kullanımına örnek verilmediği görülmektedir. Oysaki bu fotoğraf türünü kullanmak öğrencilerin zamansal olarak mukayese güçlerini artırıcı bir işleve sahip olabilir. Her iki ders kitabında da bu fotoğraf türüne önem verilmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir.

2.3. Karikatür Kullanımı

Her iki ders kitabı karikatür kullanımı bakımından karşılaştırıldığında şu bulgulara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 1 tane karikatür kullanıldığı bunun da “*Güncel Karikatür*” örneği olduğu görülmektedir. 2017 yılı ders kitabına bakıldığında ise “*Güncel Karikatür ve Tarihi Karikatür*” kullanımına örnek verildiği toplamda 7 tane karikatür kullanıldığı bunlardan 5 tanesinin güncel karikatür 2 tanesinin ise tarihi karikatür olduğu görülmektedir. Her iki ders kitabı karşılaştırıldığında 2017 yılı ders kitabında karikatür kullanımının arttığı söylenebilir. Ancak son zamanlarda üzerinde önemle durulan “*Kavram Karikatürü*” örneğine her iki ders kitabında yer verilmemiş olması dikkatlerden kaçmamıştır. Her iki ders kitabında kullanılan karikatürlerin niteliğine bakılacak olursa öğrencilerin sorgulama yapmasına yönelik herhangi bir yönlendirme yapmamış olması kullanılan karikatürleri işlevsiz bir hale sokmuş gözükmektedir.

2.4. Harita Kullanımı

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları harita kullanımı bakımından karşılaştırıldığında şu bulgulara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında toplam 23 tane harita kullanıldığı, 2017 yılı ders kitabında ise toplam 11 tane harita kullanıldığı görülmektedir. Her iki ders kitabı karşılaştırıldığında 2017 yılı ders kitabında harita kullanımının azaltıldığı gözlenmiştir.

Kullanılan haritaların çoğunda yazıların ve işaretlerin okunaklı olmadığı, bazı haritaların kaynakçasının belirtilmediği, yön oklarına yer verilmediği, “*Turizm Haritası*” dışındaki tüm haritalarda ölçek kullanıldığı görülmektedir. 2014 yılı ders kitabında kullanılan haritaların bazılarında kaynakça belirtilmemişken, 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan haritaların kaynakçasının tasarımcı firma veya belli şahıslar tarafından çizildiği ifade edilmiştir. 2014 yılı ders kitabında “*Tarih Haritası*” kullanılmadığı tespit edilmişken, 2017 yılı ders kitabında 1 tane tarih haritası kullanıldığı görülmüştür fakat ders kitabında yer alan bu tarih haritasının ne zaman, kim tarafından çizildiği belli değildir, herhangi bir numaralandırma da yapılmamıştır. Ders kitabının görsel kaynakça bölümüne bakıldığında ise “Numara verilmemiş görseller bu kitap için çizilmiştir.” ibaresiyle karşılaşılmaktadır.

2.5. Gazete Haberi Kullanımı

Gazete haberleri öğrencilerin üst düzey düşünme becerileri edinmelerine ve tarih konuları için birinci elden kaynak olarak işlev görmelerine yaramaktadır. Her iki ders kitabının gazete haberi kullanımı bakımından karşılaştırılması sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında toplam 19 tane gazete haberi kullanılmışken, 2017 yılı ders kitabında 4 tane gazete haberi kullanılmıştır. Yani 2017 yılı ders kitabında gazete kullanımının yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Gazete haberlerinin ders kitaplarında kullanımının azaltılmasının nedeni olarak medyada bilişim teknolojilerinin kullanım alanının artması gösterilebilir. İnsanlar artık teknoloji sayesinde internetten birden fazla gazeteyi takip edebilmekte bu da basılı gazete kullanım alanını kısıtlamaktadır. Her iki ders kitabında ayrıca gazete haberlerinin hangi tarihte alıntılanıldığı belirtilmiş yeniden düzenlenerek ders kitabında kullanılmıştır. Ancak “*Güncel Gazete Haberi ve Tarihsel Niteliği Olan Gazete Haberi*” kullanımını 2014 yılı ders kitabında mevcutken, 2017 yılı ders kitabı incelendiğinde güncel gazete haberi varken tarihsel belge niteliği olan gazete haberine yer verilmemiş olduğu görülmüştür. Tarih konularının ağırlıklı olduğu bir ders kitabında tarihsel belge niteliği olan gazete haberlerinin kullanılması öğrencilerin yaşanan döneme birinci elden tanıklık etmelerine katkı sunacaktır ancak kullanılmamış olması bir eksiklik olarak algılanmıştır.

2.6. İnternet Haberi Kullanımı

İnternet Haberi kullanımı bakımından yapılan karşılaştırmada şu bulgulara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabı incelendiğinde toplam 18 tane internet haberi kullanıldığı, 2017 yılı ders kitabında ise bu sayının 32’ye yükseldiği bu artışta dijital çağın ders kitapları aracılığıyla öğrencilere aktarılmasının ve internet kullanımı konusunda farkındalık oluşturulmak istenmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca her iki ders kitabında kullanılan internet haberlerinde haberin alıntılanma tarihi gün-ay-yıl olarak belirtilmiştir. Bu durum internet haberi kullanımının inandırıcılığını artırıcı bir faktör oluşturmaktadır.

2.7. Minyatür ve Gravür Kullanımı

Her iki ders kitabı “*Minyatür*” kullanımını bakımından karşılaştırıldığında şu bulgulara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında minyatür sanatına yer verilmediği görülmektedir.

2017 yılı ders kitabına bakıldığında ise 1 tane kitap kapağı olarak tasarlanmış minyatür örneği yer almaktadır ancak minyatür sanatı hakkında herhangi bir açıklama yapılmamış sadece süsleyici bir örnek olarak kullanılmıştır. Bu da görseli işlevsiz hale getirmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken konu ise ilgili ders öğretmenin konuya hâkim olarak öğrencileri minyatür sanatı hakkında bilgilendirmesi olacaktır. Kazıma resim olarak tanımlanan “*Gravür*” sanatına 2014 yılı ders kitabında ve 2017 yılı ders kitabında rastlanmamıştır. Geleneksel sanatlardan olan minyatür ve gravür örneklerine her iki ders kitabında gerektiği şekilde yer verilmemesi bu sanatların unutulmasına belki de yok olmalarına yol açabilir.

2.8. Zaman Şeridi Kullanımı

Zaman şeritleri öğrencilerin zaman ve kronoloji algılarının gelişmesine katkı sunan materyallerin başında gelmektedir. 2014 yılı ders kitabında 1 tane zaman şeridi kullanıldığı 2017 yılı ders kitabında ise 2 tane kullanıldığı görülmektedir. Her iki ders kitabında kullanılan zaman şeritleri sayıca azdır ve işlevsizdir çünkü ilgili görsellerde herhangi bir açıklama bulunmadığı için ders öğretmenin zaman şeridini öğrencilere ayrıntılı anlatması gerekmektedir. Bu durum da öğretmen donanımı konusunu gündeme getirecektir.

2.9. Grafik Kullanımı

Grafikler; sayısal değerlerin anlaşılabilirliğini artıran istatistiksel bilgiyi görselleştiren düz resimlerdir. 2014 yılı ders kitabına bakıldığında toplam 12 tane grafik kullanıldığını, 2017 yılı ders kitabında ise herhangi bir grafik kullanımının olmadığını bu durumun ise bir eksiklik olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Nitekim sosyal bilgiler dersinin bazı konularının anlatımında sayısal verilerden yararlanılmaktadır öğrencilerin konuyu içselleştirip somut hale getirmesi yorumlaması için grafik okuma becerilerinin geliştirilmesi gerekir. 2017 yılı ders kitabında böyle bir materyalden yararlanılmaması bir hayli düşündürücüdür.

2.10. Belge Kullanımı

Sosyal bilgiler ders kitaplarında konunun içeriğine uygun olarak kanıt niteliğinde belgeler kullanılmaktadır. Bu belge örneklerinden olan “*Pul Kullanımına*” bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 1 tane pul örneğine yer verildiğini, 2017 yılı ders kitabında ise hiç yer verilmediği görülmektedir. Geleneksel iletişim yöntemlerinden olan mektupların vazgeçilmezi pul örneklerinin ders kitaplarında kullanılması hem ilgili konuyu destekler hem de kültürel unsurlarımızı tanıtıcı bir rol üstlenebilir. Bu nedenlerden dolayı öğrencilere tanıtıcı birkaç pul örneğinin ders kitaplarında kullanılması faydalı olabilir. “*Afiş Kullanımına*” bakıldığında 2014 yılı 5. sınıf ders kitabında 6 tane afiş örneği yer alırken, 2017 yılı ders kitabında 1 tane afiş kullanılmıştır. İlgili ders kitabında afiş kullanımının azaltılması bir eksiklik olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 2017 yılı ders kitabının 20. sayfasında 1.12 numarasıyla yer alan afiş örneğini görsel kaynakça bölümünde incelendiğinde T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının “Çocuklar Hepimizin Onları Koruyalım” başlığı altında broşür çalışması diye verildiği görülmektedir. Bu durum ders kitabının hazırlanmasında ve kullanılan görsellerin kaynağı konusunda tutarsızlık olduğunu göstermektedir.

“*Mektup Kullanımı*” bakımından yapılan karşılaştırmada şu sonuca ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 1 tane mektup örneğine yer verilmişken, 2017 yılı ders kitabında mektup örneğine yer verilmediği tespit edilmiştir. Kitle iletişim araçlarının insanlar arası ilişkileri yok ettiğini her fırsatta dile getiren eğitimciler geleneksel kitle iletişim araçlarından olan mektup kullanımına ders kitaplarında yer vermeyerek söyledikleriyle yaptıkları arasında çelişmektedir. “*Dergi Kullanımına*” bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 7 tane dergi örneğine yer verilmiştir ancak 2017 yılı ders kitabının kaynakça bölümünde 2 tane dergi örneğine yer verildiği belirtilse de ders kitabının baştan sona iki defa taranması neticesinde herhangi bir dergi kullanımına rastlanmamıştır. Bu durum ders kitaplarının hazırlanması konusunda ilgili komisyonun dikkatli davranmasını ve kullanılmamış bir kaynağı ders kitabında kullanılmış gibi göstermesi bilimsellikle çelişmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma, 2005 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na göre hazırlanan 2014 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ve 2017 yılında tekrar yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na göre hazırlanan 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabını görsel kaynaklar boyutu açısından karşılaştırarak, her iki ders kitabında yer alan benzerlik ve farklılıkları belirleyerek, birtakım yeni fikirlerin oluşması ve uygulanmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ilgili ders kitaplarında yer alan resim kullanımının her iki ders kitabında da öğrencilerin uygulama ve yorumlama yapmasına yönelik olmaktan ziyade süsleyici öge olmaktan öteye geçmediği tespit edilmiştir. 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan resimler kuşe kâğıt baskı kalitesinden dolayı daha canlı ve ilgi çekici gözükmektedir. Ayrıca kullanılan resimler sayfanın bütününe kaplamaktadır. Metinlerin tasvirine katkı sunan resim türü olan süsleyici resim örneği 2014 yılı ders kitabında 5 tane iken, 2017 yılı ders kitabında 10’a çıkartılmıştır. Metinlerin daha ilgi çekici olması için bu sayısal artış olumlu karşılanmıştır. İlgili ders kitaplarında kullanılan açıklayıcı resim örneklerine bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 2 tane, 2017 yılında 10 tane kullanılmıştır. Açıklayıcı resimler ilgili metin doğrultusunda hazırlanarak, kavranması zor metinlerin anlaşılabilirliğine katkı sunmaktadır dolayısıyla 2014 yılı ders kitabında metin sayısı fazla olmasına rağmen yeterli sayıda açıklayıcı resim türünün kullanılmaması eksiklik iken 2017 yılı ders kitabındaki sayısal artış olumlu karşılanmıştır. Her iki ders kitabında toplam 2 tane metni tamamlayıcı resim kullanılmıştır. Metnin bütününe veya özel bir noktasına dikkat çekmek amacıyla hazırlanan konsantrasyon resim örneği ilgili ders kitaplarında 1’er tane kullanılmıştır. Kullanılan bu resim örneklerinin öğrencilerin sorgulama yapmasını isteyecek şekilde hazırlanması olumlu bir özelliktir.

İlgili ders kitaplarında durumsal resim, önce-sonra resimleri, yaratıcı resim, eleştirici resim ve hareketli resim örneğine yer verilmediği belirlenmiştir. Üst düzey düşünme becerilerinden olan yaratıcılık ve eleştirel düşünme becerilerinin öğrencilerde gelişimi önemlidir. İlgili ders kitaplarında bahsedilen becerilerin gelişimine katkı sunacak olan yaratıcı resim ve eleştirici resim kullanımına yer verilmemesi bir eksiklik meydana getirmektedir.

Her iki ders kitabının problem resimleri yönünden karşılaştırılmasına bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 1 tane kullanıldığı, 2017 yılı ders kitabında ise hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir. Problem resimler, üst düzey düşünme becerilerinden olan problem çözme becerisini geliştirerek, öğrencinin problemi fark etmesini desteklemektedir. Dolayısıyla ilgili ders kitaplarında kullanılacak her bir problem resim, öğrencilerin problem çözme becerisinin gelişimine katkı sunacaktır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları fotoğraf kullanımı yönünden karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: Farklılıkları belirlemek amacıyla fotoğraf kullanımında; fotoğraf türü, fotoğrafın kim tarafından, nerede, ne amaçla ve ne zaman çekildiği son derece önemlidir. 2014 yılı ders kitabında 4 tane, 2017 yılı ders kitabında 2 tane bu fotoğraf türüne örnek verilmiştir. Bunlardan 2017 yılı ders kitabında kullanılan fotoğraf örnekleri öğrenciler için işlevsel bir şekilde sunulmuştur. Nitekim ilgili fotoğraflarda öğrencilerden sadece farklılıklar değil benzer yönler de istenerek ikili bir kullanım sunulmuştur. Karşılaştırma yapmak amacıyla fotoğraf kullanımına bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 3 tane, 2017 yılı ders kitabında 1 tane kullanıldığı belirlenmiştir. Öğrencilerde mukayese yapma gücünü artıran bu fotoğraf türünün 2017 yılı ders kitabında sayısal azlığı bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Metni tamamlayıcı fotoğraf kullanımı her iki ders kitabında en fazla yer verilen fotoğraf türü olarak belirlenmiştir. 2014 yılı ders kitabında 14 tane, 2017 yılı ders kitabında 22 tane metni tamamlayıcı fotoğraf kullanılmıştır. Öğrenciler için kitapta işlenen metinle alakalı yabancı oldukları isim, kavram veya olguyu somutlaştırmalarına katkı sunan, bir kaynağa veya nesneye ulaşmanın her zaman mümkün olmadığı durumlarda kullanılan bu fotoğraf türünün pratik açıdan kolaylık sağlaması olumlu bir özelliktir. Bunun için ilgili ders kitaplarında sayısal çokluğun olması olumlu bir özellik olarak yorumlanmıştır.

Süreçleri aktarma aracı olarak fotoğraf kullanımında işlenen konuya yönelik süreçler sebep-sonuç ilişkisi bağlamında incelenmektedir. 2014 yılı ders kitabında 1 tane, 2017 yılı ders kitabında 2 tane süreçleri aktarma aracı olarak fotoğraf kullanımına yer verilmiştir. Öğrencilerin olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmalarına destek olması bakımından bu fotoğraf türünün kullanımının artırılması faydalı olacaktır. Değişim ve sürekliliği aktarma aracı olarak fotoğraf kullanımına bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 1 tane örnek varken, 2017 yılı ders kitabında hiç kullanılmamıştır. Öğrencilerin zamansal olarak mukayese güçlerini artırıcı bir işleve sahip olan bu fotoğraf türüne ilgili ders kitaplarında yer verilmemesi eksiklik olarak belirlenmiştir. Ayrıca fotoğrafların çekildiği yer ve zaman bilgilerinin olmaması da kullanılan fotoğraflara inandırıcılığı sarsmaktadır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları karikatür kullanımı bakımından karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 1 tane güncel karikatür kullanılmıştır. 2017 yılı ders kitabında karikatür kullanımının arttığını, toplamda 7 tane karikatür kullanıldığını görmekteyiz. Bu karikatürlerin 5 tanesi güncel karikatürken, 2 tanesi tarihi karikatür türündedir. Karikatür kullanımı öğrencilerin mizah yönünü geliştirerek okuma becerilerine katkı sunmaktadır. Dolayısıyla 2017 yılı ders kitabında karikatür kullanımının artması olumlu bir özellik olarak algılanmıştır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan harita kullanımına dair sonuçlar şu şekildedir: 2014 yılı ders kitabında 23 tane harita kullanılmışken, 2017 yılı ders kitabında bu sayı azaltılarak 11'e indirilmiştir. 2014 yılı ders kitabında tarih haritası kullanımı yokken, 2017 yılı ders kitabında 1 tane tarih haritası kullanılmıştır ancak haritanın ne zaman, kim tarafından çizildiği belli değildir. Haritayla ilgili herhangi bir numaralandırma da yapılmamıştır. Sosyal bilgiler dersinin büyük bir bölümünü oluşturan tarih konularının yeri göz önüne alındığında tarihi haritasına yer verilmemesi ilgili ders kitabı için bir eksikliklerdir. Her iki ders kitabında kullanılan haritalarla ilgili yapılan bir diğer tespit de, harita okuryazarlık nitelikleri bakımından yetersiz oldukları yönündedir. Haritadaki renklerden, işaretlerden, sembollerden ve harita lejantından yola çıkarak harita üzerinde yorumlama, analiz, değerlendirme yapabilmeye becerisi olan harita okuryazarlığı, ilgili ders kitaplarında kullanılan haritalarda yer alan yazıların ve işaretlerin okunaklı olmaması, lejant kullanılmaması, yön oklarına yer verilmemesi gibi nedenlerden dolayı, harita okuryazarlığına katkı sunamayacak niteliktedir.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları gazete haberi kullanımını yönünden karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında toplam 19 tane güncel ve tarihsel niteliği olan gazete haberi kullanılmıştır. 2017 yılı ders kitabında ise gazete haberi kullanımının oldukça azaltıldığı tespit edilmiştir toplamda 4 tane olan gazete haberlerinin hepsi güncel gazete haberidir. Tarihsel niteliği olan gazete haberine hiç yer verilmemiştir. Ayrıca gazete haberlerinin alıntılanma tarihleri de belirtilmiştir. Gazete haberi kullanımının, öğrencilerin okuma, problem çözme ve eleştirel düşünme becerisi geliştirmelerine katkı sağladığı göz önüne alındığında 2017 yılı ders kitabında gazete haberi kullanımının azaltılması bir eksiklik olarak tespit edilmiştir.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları internet haberi kullanımını yönünden karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 18 tane internet haberi kullanılmışken, 2017 yılı ders kitabında bu sayının 32'ye çıkartıldığı belirlenmiştir. İlgili ders kitaplarında internet haberi kullanımını üzerinden bilgi aktarımı, internetin günlük hayatımızın her anında etkili olmasından kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları minyatür ve gravür kullanımını bakımından karşılaştırıldığında 2014 yılı ders kitabında minyatür ve gravür örneğine yer verilmediği, 2017 yılı ders kitabında ise 1 tane minyatür örneği kullanıldığı, gravür örneğine ise yer verilmediği belirlenmiştir. Türk kültürünü yansıtan sanatlara ders kitaplarında yer vermek, tanıtmak gelecek nesiller için kültürel aktarım açısından faydalı olacaktır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları zaman şeridi kullanımını yönünden karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 1 tane zaman şeridi, 2017 yılı ders kitabında ise 2 tane zaman şeridi kullanılmıştır. Her iki ders kitabında kullanılan zaman şeritlerinin sayıca az olması zaman ve kronoloji bilgisinin öğrencide oturması ve geçmişin daha iyi algılanmasını engelleyen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları grafik kullanımı yönünden karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 12 tane grafik kullanıldığı belirlenmiştir ve kullanılan grafiklerin çoğu coğrafya konularının anlatımını destekleyici niteliktedir. 2017 yılı ders kitabına bakıldığında ise herhangi bir grafik kullanılmadığı belirlenmiştir. Grafiklerin, sayısal veriler ve şekillerden yola çıkarak öğrencilerde grafik okuryazarlığına katkıda bulunduğunu düşündüğümüzde sosyal bilgiler dersi içerisinde yer alan coğrafya konularının sayısallaştırılmasında kullanılan grafiklere yer verilmemesi bir eksiklik doğurmaktadır.

2014 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları belge (pul, afiş, mektup ve dergi) kullanımı yönünden karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2014 yılı ders kitabında 1'er tane pul ve mektup örneğine yer verilmişken, 2017 yılı ders kitabında pul ve mektup kullanımına örnek verilmediği tespit edilmiştir. İlgili ders kitaplarında ele alınan belge türlerinden afiş kullanımına bakıldığında 2014 yılı ders kitabında 6 tane afişe yer verilmişken, 2017 yılı ders kitabında bu sayının 1'e indirildiği belirlenmiştir. Ayrıca 2017 yılı ders kitabının 20. sayfasında 1.12 numarayla kullanılan afiş örneğini görsel kaynakça bölümünde incelendiğinde T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının "Çocuklar Hepimizin Onları Koruyalım" başlığı altında broşür çalışması diye verildiği görülmektedir. Bu durum ders kitabının hazırlanmasında ve kullanılan görsellerin kaynağı konusunda tutarsızlık olduğunu göstermektedir. Ayrıca ders kitabı inceleme komisyonları kurulurken ve inceleme yaparken daha nitelikli hareket edilmesi gerektiğini göstermektedir. Her iki ders kitabında incelenen belge türlerinden olan dergi örneği kullanımına bakıldığında yine benzer tutarsızlık ile karşılaşılmıştır. 2014 yılı ders kitabında 7 tane dergi örneğine yer verilmiştir ancak 2017 yılı ders kitabına bakıldığında kaynakça bölümünde 2 tane dergi örneği kullanıldığı belirtilse de ilgili ders kitabının baştan sona iki defa taranması neticesinde herhangi bir dergi örneği kullanımına yer verilmediği saptanmıştır. Bu durum yine ders kitaplarını hazırlama komisyonunun niteliğine gölge düşürmektedir yani ilgili ders kitabında kullanılmamış bir kaynağı ders kitabında kullanılmış gibi göstermeye çalışmak büyük bir tutarsızlık olarak görülmektedir.

Bu araştırmayla 2005 ve 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan görsel kaynaklar hakkında elde edilen bulgulardan yola çıkarak bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara bakılarak gelecekte hazırlanması planlanan sosyal bilgiler ders kitaplarına yönelik şu önerilerde bulunulmuştur:

1- Hem 2014 hem de 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan okuma parçalarındaki görsellerin kaynakçalarında bilgi hatalarına, yanlışlıklara rastlanılmıştır. Kullanılan bilgilerin doğruluğuna gölge düşürmemek adına ilgili ders kitaplarını hazırlayan ve inceleyen komisyonların seçimine dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca okuyucunun, ders kitaplarını yazan kişiler hakkında kısa da olsa bilgi edinebileceği akademik bilgilere yer verilmesi faydalı olabilir.

2- 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında sadece 4 tane güncel gazete haberi kullanılmıştır. Tarihsel niteliği olan gazete haberi kullanımına ise rastlanmamıştır. Oysaki tarihsel niteliği olan gazete haberinin kullanımı birinci elden kaynak işlevi gördüğünden ileride hazırlanacak ders kitaplarında kullanımına yer verilmesi faydalı olacaktır.

3- 2014 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 18 tane olan internet haberi kullanımının 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 32'ye çıkartıldığı belirlenmiştir. Ders kitaplarında internet haberi kullanımı somutluk ve güncellik açısından faydalı iken çokta işlevsel olmadıkları belirlenmiştir. Bu nedenle öğrencilerin medya okuryazarlık becerilerini geliştirecek internet haberlerinin web sitelerini incelemeye yönelik etkinlikler şeklinde tasarlanması faydalı olacaktır.

4- Her iki ders kitabında kullanılan haritaların okunurluğu zayıftır, işlevsellik özelliği yoktur sadece örnek kullanım sunmaktadır. Ders kitaplarında tespit edilen bu eksikliklerden yola çıkarak ileride hazırlanacak sosyal bilgiler ders kitaplarının arka kapağında katlanabilir özelliği olan üzerinde öğrencinin etkinlikler yapabileceği tarihi ve coğrafi haritalara yer verilmesi ve kullanılan haritaların okunurluk özelliğinin, ölçeğinin, işaret ve kaynakçalarının daha özenli hazırlanması sağlanabilir.

5- 2017 yılı 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında herhangi bir grafik kullanımına yer verilmediği tespit edilmiştir. İleride hazırlanacak olan sosyal bilgiler ders kitaplarında özellikle coğrafi konuların işlenişinde ve öğrencilerin grafik okuryazarlığına katkı sunacak etkinliklere yer verilmesi faydalı olacaktır.

6- Karikatür kullanımının 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 7'ye çıkartılması olumlu bir gelişme olarak gözükmektedir. İlgili ders kitabında kavramlar bölümüne yer verilmediği göz önüne alındığında, bir karikatür türü olan kavram karikatürlerinin ileride hazırlanacak olan ders kitaplarına konulması faydalı olabilir.

7- 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında üst düzey düşünme becerilerinin gelişimine katkı sunabilecek problem resmi, yaratıcı resim ve eleştirel resim örneklerinin hiçbirisine yer verilmemiştir. Gelecek yıllarda hazırlanacak 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında problem resmi, yaratıcı resim ve eleştirel resim örneklerinin farklı bir içerikle tasarlanarak öğrencilerin kullanımına sunulması faydalı olacaktır.

8- 2014 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında toplam 15 tane belge (pul, afiş, mektup, dergi) kullanılmışken, 2017 yılı 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1 tane belge niteliğinde afiş örneğine yer verilmiştir. İleride hazırlanacak ders kitapları için belge kullanımının artırılması, ders kitaplarının zenginleşmesini ve öğrencilerin farklı belge türlerini tanıyacağı örneklere yer verilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABU, M. (2017). *Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram Karikatürleri Kullanımının Öğrencilerin Derse Yönelik Tutum ve Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Tokat.
- AKENGİN, H. & Tuncel, G. & Cendek, M. E. (2016). *Öğrencilerde Harita Okuryazarlığının Geliştirilmesine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri*, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 34. ss: 61-69. ISSN: 1303-2429.E-ISSN: 2147-7825.
- AKIN KÖSE, M. (2011). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde İstatistik ve Grafik Kullanım Tekniklerinin Öğrencilerin Grafik Okuma Becerisine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- ALTUN, A. & Kaymakçı, S. (2016). *Zaman ve Kronolojinin Öğretiminde Bir Materyal: Zaman Şeritleri*. Turkish History Education Journal, Spring, 5(1), ss. 157-192.

- ARSLAN, E. (2008). *Tarih Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi. 24.82-91.
- ASLAN, H. & Turan, İ. (2016). Tarih Öğretmenlerinin Görsel Materyal Kullanım Düzeyleri. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sonbahar, Sayı: 18, 347-361 DOI:10.9775/kausbed.018.
- BAYYURT, Y. & Seggie, F. N. (2017). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımlar*. Ankara: Anı.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. & Kılıç Çakmak, E. & Akgün, Ö. E. & Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem.
- ÇETİN, K. (2003). *Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgilerin Tarihsel Süreci*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2 (1-2).
- DEMİRKAYA, H. ve Karacan, H. (2019). “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafya Görsellerine İlişkin Öğrenci Görüşleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 54-87.
- DURŞUN, F. & Eşgi, N. (2008). 4. ve 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 22, s. 21-34.
- EĞEDEMiR, M. P. (2017). *7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Görsel-Metin İlişkisi Açısından İncelenmesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak.
- ERDOĞAN, İ. (2003). *Karşılaştırmalı Eğitim: Türk Eğitim Bilimleri Çalışmaları İçinde Önemsiz Bir Alan*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi. 1(3), 265-282.
- MEB, (2014). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*.
- MEB, (2017). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*.
- PATTON, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörleri: M. Bütün & S. B. Demir.) Ankara: Pegem.
- ŞAHİN, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, Sayfa: 31-46.
- ÜNLÜER, G. (2008). *Sosyal Bilgiler Dersinde Gazete Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Tutumlarına Etkisi*. Doktora Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- TONGA, D. (2007). *İlköğretim 5. sınıf MEB Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsel Materyallerin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TURAN, M. (2015). *Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- YILDIRIM, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı) Ankara: Seçkin.